

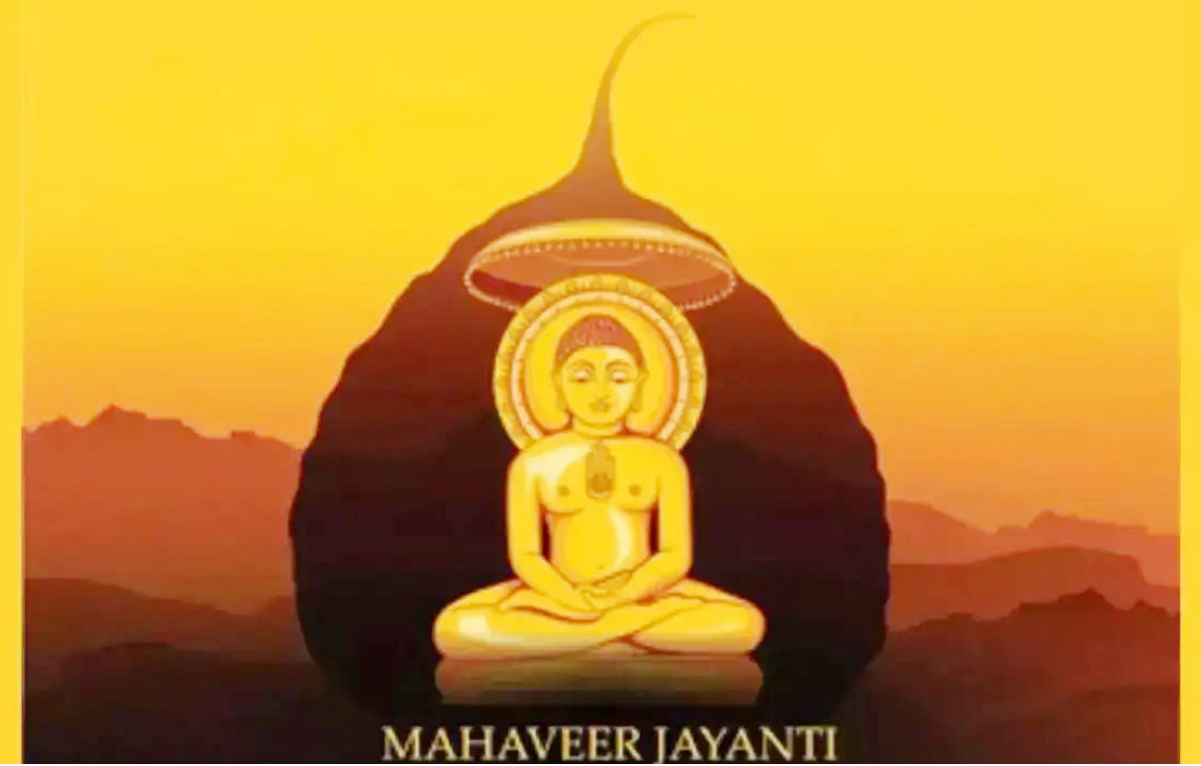
ओ३म् भूर्भुवः स्वः ।
तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ।
धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

लातूर समाचार

पंतप्रधानाचे आवाहनास साथ द्यावी...

पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी नुकतेच जनतेला आवाहन केले की, काळ आहे तो वाईट आहे. अमेरिका-ईस्ट्राईल मिळून इराणवर हल्ला करीत आहेत याचे पडसाद जगात उमटत आहेत. या पडसादावर मात करण्यासाठी काही शैली बदलण्याची गरज आहे. देशात सर्वात गरज इंधनाची असते. महागाई वाढण्याचे कारण इंधनाचे दर किंवा तुटवडा हा आहे. प्रत्येक वस्तू ही ट्रान्सपोर्टिंग होत असते. एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी वितरीत होत असते. यासाठी ट्रान्सपोर्टिंग आले. त्यामुळे प्रत्येक वस्तूची वाहतुक होते त्याला लागते इंधन, याचेच दर वाढले की, आपोआप वस्तूचे दर वाढतात. त्यामुळे जनतेसमोर एक मोठे संकट आहे. जनतेसमोर यातून पर्यायी मार्ग ही दिसून येत नाही. त्यामुळे विचारपुर्वक वाटचाल बरोबर कठोर निर्णयाची मोठी गरज आहे. सतत इंधनाचा वापर आता परवडणारा नाही. कमी आंतरावर जाण्यासाठी गाड्याचा वापर टाळावा लागणार आहे. पायी चालण्याची सवय ठेवावी लागणार आहे. प्रांतविधीसाठीचा सकाळी मोटारसायकलचा गामीण भागात वापर होतो हे चित्र पावयास मिळते. कमीत कमी इंधनाचा वापर कसा करता येईल याचा विचार करावा लागणार आहे. ते शक्य व प्रत्येकाच्या हाती आहे. पुर्वी पेक्षा आलिकडे मोठ्या प्रमाणात गाड्याची संख्येत वाढ झालेली आहे. पुर्वी गाड्याही नव्हत्या व पेट्रोलपंपही नव्हते. गाड्याच्या संख्येत वाढ झाली व इंधनाच्या पंपाची वाढ झाली. कितीही महाग इंधनाचे दर वाढले तरी ग्राहक खरेदी करीत आले आहेत. दहा-वीस वर्षांपुर्वीचे दर व सध्याचे दरात डबल वाढ झाली आहे. तरी ओरड नाही. सिम्टपने इंधन गाड्यांत भरताना दिसून येत आहेत. तसेच स्वयंपाकाच्या गॅसचे झाले आहे. अमाप वापर वाढला आहे. पुर्वी मिळत होते त्यानुसार वापर ही होत आहे. पुर्वी अर्जेंट कामाकरिता स्वयंपाकाचा गॅसचा वापर केला जात होता. सध्याला जो इंधनाचा पुरवठा करणारा देश आडचणीत आला आहे. त्याच्यावर अमेरिका-ईस्ट्राईल मिळून हल्ले करीत आहे. इराण हा जगाला गॅस, इंधन पुरवठा करीत होता. ज्या समुद्रीमार्गातून इंधन येत होते तोच आडवला जात आहे. एकमेव समुद्रीमार्गातून जगाला इंधन पुरवठा होत होता. तोच आडचणीत आला आहे. यामुळे आता कितीही पैसे मोजले तरी गॅस-इंधन मिळणे आवघड होत आहे. त्यामुळे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी जागतिक संकट निर्माण झाले आहे. याचा मुकाबला करण्यासाठी सज्ज राहाण्याचे आवाहन केले आहे. देशात इंधनाचा पुरवठा कमी प्रमाणात होत आहे. सर्वाधिक ओरड स्वयंपाकाच्या गॅसची आहे. यामागील कारण सरकारचे प्रामाणिक अजूनही म्हणावे तेवढे नियंत्रण नाही. जर व्यावसायिक गॅस टाकी दररोज लागते मग कमतरता असताना दररोज हॉटेलवाले कसे चालवित असतील? हा एक संशोधनाचा विषय आहे. त्याच प्रमाणे गॅस बाबत कठोर नियंत्रण अपेक्षित असताना दिलाई दिसून येते. मुळात स्वयंपाकाचा गॅस सर्वाधिक गोरगरीब वापरतात. श्रीमंत लोक तर खाण्याची ऑनलाईन ऑर्डर करतात. त्यामुळे गॅस हा घर थेथे टाकी लागते, जेवढी घरे तेवढ्या गॅसच्या टाक्याची गरज आहे. गॅस असेल तर शिजवून खाणार, नसता उपाशी राहाण्याची वेळ येते. त्यामळे आति जीवनाश्यक स्वयंपाकाचा गॅस आहे. हे लक्षात घेतले पाहिजे. देशात युद्धामुळे जी परिस्थिती निर्माण झाली आहे याला जनतेनी मुकाबला केला पाहिजे. जनतेनीच लढले पाहिजे. असे जरी वाटत असले तरी प्रशासनाने यावेळी प्रामाणिक काम करण्याची गरज आहे जेणे करून यात काळाबाजार होणार नाही. अगोदरच टंचाई त्यात गैरप्रकार होत असेल तर अतिशय वाईट बाब आहे. त्यामुळे किमान गॅसधारकांना जी नियमावली बनवली आहे त्यानुसार तर वाटप होणे अपेक्षित आहे. केवळ बैठक घेणे किंवा कागदावर नियोजन करणे अयोग्य वाटते. प्रत्यक्षात कोणत्याही परिस्थिती नागरिकांना आडचण भासू नये. हॉटेल व्यावसायिकांना दररोज टाकी लागत असेल तर घरगुती गॅस सिलेंडर वापर होत नसेल कशावरून? घरगुती किमान वीस दिवस आरामात गॅस टाकी जावू शकते. या बाबीचा प्रशासनाने विचार करून नियोजन केले पाहिजे. नियोजनाची मोठी गरज आहे. संकट आहे का ते आहे यात शंका नाही. अमेरिका मागे हाटण्यास तयार नाही त्यापेक्षा इराण पेट्रुल उठला आहे. इराण लहान देश असून त्याने अमेरिकेसमोर अटी-शर्ती ठेवल्या आहेत. शक्तीशाली अमेरिका असला तर इराणपेट्रुल उठल्याने तो ईतरांना जाळून टाकू शकतो. ही मोठी भीती आहे. इराण अजूनही धकलेला दिसून येत नाही. तो प्रतिहल्ला करीत आहे. लहान देश तो आठ-दहा दिवसात शरण येईल असे वाटत होते मात्र चिकट असलेल्याने इराण तोडीस तोड उत्तर देत आहे. त्यामुळे वेळीच सावध पावले भारत उचलत आहे. यापुर्वीही सुखरूप असे इंधनाने भरलेले जहाज भारतात दाखल झाले आहे. भारत हा लोकसंख्येच्या मानाने मोठा देश आहे. त्यामुळे गरजाही अधिक जाणवतात. त्यात देशातील नागरिक सुझ आहेत. विचारी आहे. शिकलेले आहेत. त्यांना माहिती आहे की, युद्ध चालू आहे. युद्धाचा परिणाम दिसून येत आहे. पंतप्रधान सर्वांशी मैत्रीपुर्ण संबंध ठेवून इंधना मागवित आहे. गॅसची कमतरता भासू नये यासाठी केंद्र सरकार प्रयत्न करीत आहेत. त्याच प्रमाणे पर्याय म्हणून रॉकेलची सुविधा चालू केल्याचे सांगितले जात आहे. त्यानुसार मोठ्या प्रमाणात गॅसची टंचाई भासू नये यासाठी प्रयत्न केले जात आहेत. नागरिकांनी आता संयम ठेवून या संकटावर पंतप्रधान नरेंद्र मोदी जसे म्हणतात तसे वागले, चालले पाहिजे. तरच आलेल्या संकटावर मात करता येवू शकेल. मुळात आपल्या देशातील परिस्थिती ठिक आहे. इतर देशात मोठे संकट आले आहे. भारतात मोठ्या प्रमाणात गॅसचीउपलब्धता नाही. स्वयंपाकाच्या गॅस एवजी इतर सुविधा पर्याय यापुर्वीच शोधले पाहिजे होते ते शोधले गेले नाहीत. जर पर्याय उपलब्ध असता तर चिंता करण्याची गरज भासली नसती. प्रत्येकांने जर विचारपुर्वक स्वयंपाकाच्या गॅसचे नियोजन केले तर हे संकट दूर होवू शकेल. फार काळ हे संकट राहील असे वाटत नाही. लवकरच युद्धविरामाची शक्यता आहे. इराण काय अमेरिकेला युद्ध परवडणारे नाही. अमेरिकेत ट्रम्प यांच्या वागणुकीवर टिका होत आहे. त्यामुळे युद्ध लवकरच थांबणार आहे. त्यानंतर गॅस,इंधन मिळू शकेल मात्र त्यावेळी किंमती याच राहातील असे वाटत नाही. युद्धात झालेली हानी, पुर्ननिर्माण यासाठी अधिक दर इतरांना मोजावा लागेल. असे चित्र सध्याला दिसून येत आहे. नागरिकांनी संयम पाळून नियोजन करणे अपेक्षित आहे. प्रशासनाने वेळीच कडक धोरण स्विकारले पाहिजे. तरच या संकटावर मात करता येवू शकेल.

महावीर : अहिंसेचे तेजस्वी दीप

मानवजातीच्या इतिहासात काही व्यक्तिमत्त्वे अशी असतात की ज्यांनी आपल्या विचारांनी, तत्त्वज्ञानाने आणि आचरणाने संपूर्ण मानवजातीला एक नवी दिशा दिली. अशा तेजस्वी आणि कालातीत व्यक्तिमत्त्वांमध्ये भगवान महावीर यांचे स्थान अत्यंत उंच आहे. चैत्र महिन्यात साजरी होणारी महावीर जयंती ही केवळ धार्मिक उत्सव नसून ती मानवी मूल्यांचा जागर करणारी, आत्मपरीक्षणाची प्रेरणा देणारी आणि नैतिकतेचा मार्ग दाखवणारी एक महत्त्वपूर्ण पर्वणी आहे. आजच्या वेगवान, स्पर्धात्मक आणि तणावपूर्ण जीवनात महावीरांचे विचार अधिकच सुसंगत आणि आवश्यक वाटतात.

भगवान महावीरांचा जन्म इ.स.पूर्व ५९९ मध्ये वैशालीजवळील कुंडलपूर येथे झाला. बालपणापासूनच महावीरांचा स्वभाव अत्यंत शांत, संयमी आणि करुणामय होता. त्यांना सांसारिक सुखांपेक्षा आत्मिक समाधान अधिक महत्त्वाचे वाटत असे. लहान वयातच त्यांनी समाजातील दुःख, अन्याय आणि विषमता यांचा सखोल विचार केला. त्यांच्या मनात सतत एक प्रश्न घोळत होता की मानवाला खरे सुख कसे मिळेल? या प्रश्नाचे उत्तर शोधण्याच्या प्रयत्नातूनच त्यांच्या जीवनाला एक वेगळी दिशा मिळाली.

वयाच्या तिसाव्या वर्षी त्यांनी सर्व सांसारिक बंधनांचा त्याग करून तपश्चर्ये चा मार्ग स्वीकारला. हा निर्णय अत्यंत कठीण होता, कारण त्यासाठी त्यांना कुटुंब, संपत्ती आणि सर्व सुखसुविधांचा त्याग करावा लागला. त्यांनी जवळपास बारा वर्षे अत्यंत कठोर साधना केली. या काळात त्यांनी उपास, ध्यान, मौन आणि आत्मसंयम यांचा कठोर अभ्यास केला. अनेक अडचणी, संकटे आणि अपमान सहन करूनही त्यांनी आपला मार्ग सोडला नाही. अखेरीस त्यांनी कैवल्यज्ञान प्राप्त केले आणि 'महावीर' म्हणून ओळखले जाऊ लागले.

महावीरांचे तत्त्वज्ञान अत्यंत व्यापक आणि जीवनोपयोगी आहे. त्यांनी पंचमहाव्रतांचा उपदेश केला. अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य आणि अपरिग्रह. या पाच तत्त्वांमध्ये संपूर्ण नैतिक जीवनाचा सार दडलेला आहे. अहिंसा हे त्यांच्या तत्त्वज्ञानाचे केंद्रस्थान आहे. त्यांनी केवळ शारीरिक हिंसा टाळण्याचा उपदेश केला नाही, तर मन, वाणी आणि कृतीतून कोणालाही दुखावू नये, असा व्यापक संदेश दिला. त्यांच्या मते, प्रत्येक जीवामध्ये आत्मा आहे आणि प्रत्येकाला जगण्याचा समान अधिकार आहे. सत्य हा दुसरा महत्त्वाचा सिद्धांत आहे. महावीरांनी सत्याला सर्वोच्च स्थान दिले. त्यांनी सांगितले की सत्य म्हणजे केवळ खोटे न बोलणे नव्हे, तर न्याय, प्रामाणिकपणा आणि नैतिकता यांचे पालन करणे होय. आजच्या समाजात, जिथे असत्य आणि फसवणूक वाढत आहे, तिथे सत्याचे पालन करणे अत्यंत आवश्यक आहे.

अस्तेय म्हणजे चोरी न करणे. परंतु त्याचा अर्थ केवळ भौतिक वस्तूंची चोरी टाळणे एवढाच नाही, तर दुसऱ्याच्या हक्कावर अतिक्रमण न करणे, अन्यायाने लाभ मिळवू नये, असा व्यापक अर्थ त्यामध्ये अंतर्भूत आहे. ब्रह्मचर्य आणि अपरिग्रह ही तत्त्वे मानवी जीवनाला संयम आणि संतुलन शिकवतात. ब्रह्मचर्य म्हणजे इंद्रियसंयम, तर अपरिग्रह म्हणजे अनावश्यक वस्तूंचा त्याग. आजच्या उपभोगवादी संस्कृतीत अपरिग्रहाचा संदेश अत्यंत महत्त्वाचा आहे.

महावीरांनी 'अनेकांतवाद' हा अत्यंत महत्त्वाचा सिद्धांत मांडला. या तत्त्वानुसार कोणत्याही गोष्टीकडे एकाच दृष्टिकोनातून पाहणे योग्य नाही. प्रत्येक गोष्टीचे अनेक पैलू असतात आणि प्रत्येक व्यक्तीचा दृष्टिकोन वेगळा असू शकतो. त्यामुळे सहिष्णुता आणि संवाद यांना महत्त्व दिले पाहिजे. आजच्या समाजात वाढत्या मतभेदांच्या पार्श्वभूमीवर हा विचार अत्यंत उपयुक्त ठरतो.

महावीरांचे तत्त्वज्ञान केवळ धार्मिक नाही, तर सामाजिक सुधारणांसाठीही प्रेरणादायी आहे. त्यांनी जातिभेद, अंधश्रद्धा आणि सामाजिक विषमता यांचा

विरोध केला. त्यांनी सर्वांना समानतेचा आणि बंधुत्वाचा संदेश दिला. त्यांच्या मते, प्रत्येक व्यक्ती स्वतःच्या कर्मांद्वारे उन्नती साधू शकते. हा विचार त्या काळात अत्यंत क्रांतिकारक होता.

महावीर जयंती हा दिवस या सर्व विचारांचे स्मरण करून देणारा आहे. या दिवशी जैन समाजात विविध धार्मिक कार्यक्रम, पूजा, प्रवचने आणि मिरवणुका आयोजित केल्या जातात. मंदिरांमध्ये विशेष सजावट केली जाते आणि महावीरांच्या मूर्तींची पूजा केली जाते. अनेक ठिकाणी दानधर्म आणि सामाजिक सेवा उपक्रम राबवले जातात. परंतु या उत्सवाचा खरा अर्थ केवळ या विधींमध्ये नसून त्यांच्या तत्त्वांचे आचरण करण्यात आहे.

आजच्या आधुनिक युगात, जिथे तंत्रज्ञानाची प्रगती होत आहे, परंतु मानवी मूल्ये कमी होत चालली आहेत, तिथे महावीरांचे विचार अत्यंत महत्त्वाचे ठरतात. त्यांच्या शिकवणुकीमुळे आपण आपल्या जीवनात संतुलन साधू शकतो. अहिंसा, सत्य आणि संयम या मूल्यांचा अवलंब केल्यास समाजात शांतता आणि समन्वय निर्माण होऊ शकतो.

महावीरांच्या शिकवणुकीचा प्रभाव केवळ त्यांच्या काळापुरता मर्यादित राहिला नाही, तर पुढील अनेक शतकांपर्यंत समाजाच्या विविध स्तरांवर त्याचा परिणाम दिसून आला. भगवान महावीर यांनी दिलेला अहिंसेचा संदेश पुढे अनेक सामाजिक आणि राजकीय चळवळींचा आधार बनला. अहिंसा ही केवळ वैयक्तिक सद्गुण नसून ती समाजव्यवस्थेचा पाया ठरू शकते, हा विचार त्यांनी प्रत्यक्ष आचरणातून सिद्ध करून दाखवला. त्यांच्या या विचारांचा प्रभाव पुढील अनेक महान व्यक्तिमत्त्वांवही पडला आणि त्यांनीही अहिंसेचा मार्ग स्वीकारून समाजपरिवर्तनाचे कार्य केले.

महावीरांनी मानवी जीवनाला केवळ बाह्य यशाच्या चौकटीत न मोजता, अंतर्मनाच्या शुद्धतेवर भर दिला. त्यांच्या मते, खरे सुख हे बाह्य संपत्ती, सत्ता किंवा प्रतिष्ठेमध्ये नसून आत्मिक समाधानात आहे. त्यामुळे त्यांनी आत्मसंयम, त्याग आणि साधेपणा यांना विषय म्हत्त्व दिले. आजच्या काळात, जिथे माणूस अधिकाधिक भौतिक सुखांच्या मागे धावत आहे, तिथे महावीरांचे हे तत्त्वज्ञान आपल्याला थांबवू विचार करण्यास भाग पाडते.

महावीरांच्या तत्त्वज्ञानातील अपरिग्रह हा विचार आजच्या पर्यावरणीय संकटाच्या पार्श्वभूमीवर अत्यंत महत्त्वाचा ठरतो. अनावश्यक वस्तूंचा संयम, संसाधनांचा अतिरेक वापर आणि उपभोगवादी जीवनशैली यामुळे पर्यावरणावर मोठा ताण येत आहे. जर मानवाने अपरिग्रहाचा मार्ग स्वीकारला, तर नैसर्गिक संसाधनांचे जतन होईल आणि पर्यावरणीय संतुलन राखले जाईल. त्यामुळे महावीरांचे तत्त्वज्ञान केवळ आध्यात्मिक नाही, तर पर्यावरणपूकही आहे.

त्याचप्रमाणे, अनेकांतवाद हा महावीरांनी दिलेला अत्यंत आधुनिक आणि वैज्ञानिक दृष्टिकोन आहे. या तत्त्वानुसार, कोणत्याही विषयाकडे एकाच दृष्टिकोनातून पाहणे चुकीचे आहे. प्रत्येक गोष्टीचे अनेक पैलू असतात आणि प्रत्येक व्यक्तीचा दृष्टिकोन वेगळा असू शकतो. त्यामुळे संवाद, सहिष्णुता आणि परस्पर आदर यांना महत्त्व दिले पाहिजे. आजच्या काळात, जिथे मतभेदांमुळे संघर्ष निर्माण होतात, तिथे अनेकांतवाद हा विचार समाजाला एकत्र ठेवण्यासाठी अत्यंत उपयुक्त ठरतो.

महावीरांनी स्त्री-पुरुष समानतेचाही संदेश दिला. त्यांनी स्त्रियांनाही आध्यात्मिक प्रगतीची संधी दिली. त्या काळात, जेव्हा स्त्रियांना अनेक सामाजिक बंधनांमध्ये अडकवले गेले होते, तेव्हा महावीरांचा हा विचार अत्यंत प्रगत आणि क्रांतिकारक होता. त्यामुळे त्यांचे तत्त्वज्ञान केवळ धार्मिक नाही, तर सामाजिक न्यायाच्या दृष्टीनेही महत्त्वाचे आहे.

महावीर जयंती साजरी करताना या सर्व विचारांचे स्मरण करणे अत्यंत आवश्यक आहे. या दिवशी जैन समाजात विविध धार्मिक कार्यक्रम आयोजित केले जातात.

मंदिरांमध्ये विशेष पूजा, अभिषेक आणि प्रवचने होतात. अनेक ठिकाणी मिरवणुका काढल्या जातात. तसेच, दानधर्म, अन्नदान आणि गरजूंना मदत करण्याचे उपक्रम राबवले जातात. परंतु या उत्सवाचा खरा अर्थ केवळ या बाह्य विधींमध्ये नसून त्यांच्या तत्त्वांचे आचरण करण्यात आहे.

आजच्या आधुनिक युगात, जिथे जीवन अधिक वेगवान आणि स्पर्धात्मक झाले आहे, तिथे माणसामध्ये तणाव, असुरक्षितता आणि असंतोष वाढताना दिसतो. अशा परिस्थितीत महावीरांचे तत्त्वज्ञान आपल्याला मानसिक शांती आणि स्थैर्य मिळवण्याचा मार्ग दाखवते. ध्यान, संयम आणि आत्मपरीक्षण यांचा अवलंब केल्यास आपण आपल्या जीवनात संतुलन साधू शकतो.

महावीरांचे जीवन आपल्याला हे शिकवते की खरे महानत्व हे बाह्य यशामध्ये नसून आपल्या विचारांमध्ये आणि आचरणामध्ये असते. त्यांनी अत्यंत साधे आणि संयमी जीवन जगले, परंतु त्यांच्या विचारांची उंची अत्यंत महान होती. त्यांच्या जीवनातील प्रत्येक कृती ही मानवतेच्या कल्याणासाठी होती. त्यामुळेच त्यांचे तत्त्वज्ञान आजही तितकेच प्रेरणादायी आणि उपयुक्त आहे.

महावीर जयंती हा दिवस आपल्याला आत्मपरीक्षण करण्याची संधी देतो. आपण आपल्या जीवनात कितपत अहिंसा, सत्य, अपरिग्रह आणि संयम या मूल्यांचा अवलंब करतो, याचा विचार करण्याची ही वेळ आहे. जर आपण या तत्त्वांचा अंगीकार केला, तर आपण केवळ स्वतःचे जीवन सुधारू शकतो असे नाही, तर समाजातही सकारात्मक बदल घडवू शकतो.

आजच्या काळात, जिथे हिंसा, द्वेष, भ्रष्टाचार आणि असहिष्णुता वाढत आहे, तिथे महावीरांचे विचार आपल्याला योग्य दिशा दाखवतात. त्यांच्या शिकवणुकीमुळे आपण शांततेचा, समतेचा आणि नैतिकतेचा मार्ग स्वीकारू शकतो. जर प्रत्येक व्यक्तीने आपल्या जीवनात थोड्याफार प्रमाणातही या तत्त्वांचा अवलंब केला, तर समाजात मोठा सकारात्मक बदल घडू शकतो.

शिक्षणक्षेत्रातही महावीरांचे तत्त्वज्ञान अत्यंत उपयुक्त आहे. विद्यार्थ्यांमध्ये नैतिक मूल्यांची जाणीव निर्माण करण्यासाठी त्यांच्या विचारांचा समावेश शिक्षणात केला पाहिजे. यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये केवळ बौद्धिक विकासच नव्हे, तर नैतिक आणि सामाजिक विकासही होईल.

महावीरांचे तत्त्वज्ञान हे केवळ एका धर्मापुरते मर्यादित नाही. ते संपूर्ण मानवजातीसाठी मार्गदर्शक आहे. त्यांच्या विचारांमध्ये सार्वत्रिकता आहे. कोणत्याही धर्म, जाती किंवा संस्कृतीतील व्यक्तीने त्यांच्या तत्त्वांचा अवलंब केल्यास त्याचे जीवन अधिक शांत, संतुलित आणि समाधानकारक होऊ शकते.

शेवटी असे म्हणता येईल की महावीर जयंती हा केवळ एक धार्मिक उत्सव नसून तो मानवतेचा उत्सव आहे. हा दिवस आपल्याला आत्मपरीक्षण करण्याची, आपल्या जीवनातील त्रुटी सुधारण्याची आणि एक चांगले माणूस बनण्याची प्रेरणा देतो. भगवान महावीर यांचे तत्त्वज्ञान हे आजही तितकेच जिवंत आणि उपयुक्त आहे. त्यांच्या विचारांचा अवलंब करून आपण एक शांत, समतामूलक आणि नैतिक समाज निर्माण करू शकतो. त्यामुळे महावीर जयंती साजरी करताना त्यांच्या शिकवणुकीचा अंगीकार करणे हीच त्यांना खरी आदरांजली ठरेल.

डॉ. राजेंद्र बहाटे (लेखक, समाजशास्त्राचे अभ्यासक आहेत)

सिद्धिल प्रकरणांमध्ये ग्राहकांचे मानसिक आरोग्य

मानसिक आरोग्य हा सिव्हिल खटल्यांमधील एक अत्यंत महत्त्वाचा पण अनेकदा दुर्लक्षित भाग आहे. सिव्हिल प्रकरणे (कुटुंबीय कायदा, मालमत्ता, करार, नोकरी व वैयक्तिक दुखापत यांसंबंधी वाद) ग्राहकांवर मोठा मानसिक ताण निर्माण करतात. न्यायप्रक्रियेचे संघर्षात्मक स्वरूप, दीर्घकालीन कालावधी, आर्थिक ताण आणि भावनिक गुंतवणूक यामुळे तणाव, चिंता आणि इतर मानसिक समस्या निर्माण होतात. या संशोधनात सिव्हिल प्रकरणांमध्ये ग्राहकांच्या मानसिक आरोग्याचे महत्त्व, तणावाची कारणे आणि वकिलांची भूमिका याचा अभ्यास केला आहे.

तसेच, मानसिक आरोग्याच्या दृष्टीने न्यायव्यवस्थेतील अडचणी आणि उपाययोजना यांचा विचार केला आहे. मानसिक आरोग्याला प्राधान्य दिल्यास न्यायप्रक्रिया अधिक प्रभावी व न्याय्य होते, असा या लेखाचा निष्कर्ष आहे.

१ प्रस्तावना: सिव्हिल खटले हे फौजदारी खटल्यांपेक्षा कमी गंभीर मानले जातात, पण संबंधित व्यक्तीसाठी ते तितकेच किंवा अधिक त्रासदायक असतात.सिव्हिल प्रकरणे वैयक्तिक वादांशी संबंधित असल्याने ती नातेसंबंध, आर्थिक स्थिती आणि उपजीविकेवर थेट परिणाम करतात.

त्यामुळे हे खटले भावनिकदृष्ट्या अत्यंत तणावपूर्ण असतात. ग्राहकांना चिंता, नैराश्य, निराशा आणि मानसिक थकवा यांचा सामना करावा लागतो.तरीही न्यायव्यवस्था मुख्यतः प्रक्रिया आणि कार्यदेशीर मुद्द्यांवर लक्ष केंद्रित करते आणि मानसिक आरोग्याकडे दुर्लक्ष करते.

त्यामुळे अधिक सर्वसमावेशक दृष्टिकोनाची गरज आहे.

२ सिव्हिल खटल्यांतील तणावाचे स्वरूप: सिव्हिल खटल्यांमध्ये अनिश्चितता दीर्घकाळ टिकते (तारीखा पुढे ढकलणे, गुंतागुंतीची प्रक्रिया).यामुळे सततचा मानसिक ताण निर्माण होतो.

आर्थिक ताण हा एक महत्त्वाचा घटक आहे (वकिलांची फी, कोर्ट खर्च, नुकसान).भावनिक गुंतवणूक विशेषतः घटस्फोट, पालकत्व, वारसा यांसारख्या प्रकरणांत जास्त असते. कुटुंबीय किंवा सहकाऱ्यांशी वादामुळे दीर्घकालीन मानसिक आघात होऊ शकतो.

३ ग्राहकांवर मानसिक परिणाम: ग्राहकांमध्ये तणाव व चिंता वाढते.झोपेचे विकार, चिडचिड, लक्ष केंद्रित न होणे यासारख्या समस्या दिसतात. वैयक्तिक वादांमध्ये नैराश्य (Depression) सामान्य आहे. काही प्रकरणांमध्ये मानसिक आघात (Trauma) देखील होऊ शकतो.

योग्य मदत न मिळाल्यास या समस्या खटला संपल्यानंतरही टिकतात.

४ कायदे व्यवसायिकांची भूमिका: वकील ग्राहकांच्या अनुभवात महत्त्वाची भूमिका बजावतात. स्पष्ट संवाद, योग्य अपेक्षा आणि पारदर्शकता तणाव कमी करतात.

सहानुभूती आणि ऐकण्याची वृत्ती आवश्यक आहे. वकील मानसिक आरोग्य तज्ज्ञ नसतात, त्यामुळे गरज पडल्यास मानसशास्त्रज्ञ/समुपदेशक यांच्याकडे मार्गदर्शन करणे आवश्यक आहे.न्यायाधीश आणि कोर्ट कर्मचारी यांचाही ग्राहकांच्या अनुभवावर प्रभाव असतो.

५ विशेष सिव्हिल प्रकरणे: कुटुंबीय प्रकरणे: घटस्फोट, पालकत्व – भावनिक संघर्ष नोकरीचे वाद: अन्यायकारक काढून टाकणे, छळ – आत्मसन्मानावर परिणाम वैयक्तिक दुखापत: शारीरिक आणि मानसिक आघात मालमत्ता/आर्थिक वाद: आर्थिक ताण आणि दीर्घकालीन संघर्ष

६ मानसिक आरोग्य सुधारण्यासाठी उपाय: ग्राहक-केंद्रित कायदेशीर पद्धती वकिलांसाठी मानसिक आरोग्य प्रशिक्षण समुपदेशक/मानसशास्त्रज्ञ यांच्यासोबत समन्वय ADR (मध्यस्थी, लवाद) वापर तंत्रज्ञानाचा वापर (ऑनलाइन सुनावणी)

धोरणात्मक सुधारणा

७ संबंधित कायदे (भारतामध्ये): Mental Healthcare Act, 2017 मानसिक आरोग्य सेवांचा अधिकार सन्मान, स्वायत्तता, गोपनीयता Domestic Violence Act, 2005 मानसिक व भावनिक छळाचा समावेश Family Courts Act, 1984 समुपदेशन आणि तडजोड प्रोत्साहन Civil Procedure Code, 1908 मानसिकदृष्ट्या असमर्थ व्यक्तींसाठी संरक्षण Indian Contract Act, 1872 करारासाठी सुसंगत मानसिक स्थिती आवश्यक Rights of Persons with Disabilities Act, 2016

मानसिक आजाराना अफंतात्व म्हणून मान्यता Legal Services Authorities Act, 1987 मोफत कायदेशीर मदत Juvenile Justice Act, 2015 मुलांच्या मानसिक आरोग्यावर भर निष्कर्ष

सिव्हिल खटल्यांमध्ये ग्राहकांचे मानसिक आरोग्य अत्यंत महत्त्वाचे आहे, परंतु त्याकडे पुरेसे लक्ष दिले जात नाही. मानसिक आरोग्याचा परिणाम केवळ व्यक्तीवरच नाही तर संपूर्ण न्यायव्यवस्थेवर होतो.जर न्यायप्रक्रियेत मानसिक आरोग्याचा समावेश केला, तर अधिक न्याय्य, संवेदनशील आणि प्रभावी न्याय मिळू शकतो.

–लेखक : अॅड. अमित एल सावरे

अपरिहार्य कपात

खनिज तेलाचे दर २०१२ मध्ये १०५ ते ११४ डॉलर्स प्रति पिंप झाले होते. तरीही तेव्हा देशात पेट्रोलचे दर ६५ ते ७४ रुपये व डिझेलचे दर ४६ ते ४७ रुपये प्रति लीटर होते. 'यूपीए' सरकारवर टीका करणार्या मोदी यांनी हे लक्षात घेतले पाहिजे.

पेट्रोल व डिझेलवरील 'विशेष जादा उत्पादन शुल्क' केंद्र सरकारने घटवले आहे. याचा फायदा सर्वसामान्य ग्राहकांना होणार नसून 'ओएनजीसी', 'इंडियन ऑइल कॉर्पोरेशन' आदी सरकारी इंधन वितरण कंपन्यांना होणार आहे. पश्चिम आशियातील युद्धामुळे आंतरराष्ट्रीय बाजारात खनिज तेलाचे दर वाढल्याने या कंपन्यांना महागडे तेल खरेदी करावे लागत आहे; पण किरकोळ विक्रीचे दर कायम असल्याने त्यांना तोटा सहन करावा लागत आहे. हा तोटा थोडा कमी करणे हा या कपातीमागील मुख्य उद्देश आहे. या व्यवहारात होणारा तोटा कमी करण्यासाठी डिझेल व विमानांच्या इंधनावरील निर्यात शुल्क केंद्राने वाढवले आहे. देशात या इंधनांचा पुरेसा साठा असावा असा त्यामागचा हेतु असल्याचे सांगण्यात येत आहे. स्वयंपाकाचा गॅस-एलपीजी, तसेच व्यावसायिक इंधनाच्या दरात वाढ केल्याने या कंपन्यांचा तोटा कमी झाला की नाही ते समजलेले नाही. २०१४ मध्ये जेव्हा भाजपचे सरकार केंद्रात आले, तेव्हा पेट्रोलवरील केंद्रीय कर लीटरमागे १० रुपये ४३ पैसे व डिझेलवर लीटरमागे ४ रुपये ५२ पैसे होता. मोदी सरकारने त्यात सातत्याने वाढ केल्याने जून २०२० मध्ये हा कर अनुक्रमे लीटरमागे ३२ रुपये ९८ पैसे व ३१ रुपये ८३ पैसे झाले. कोरोना काळातही हे कर कायम होते.

महसूल घटणार
२०१४ नंतर आंतरराष्ट्रीय बाजारात खनिज तेलाचा दर घसरून सरासरी ६०.४३ डॉलर्स प्रति पिंप झाला व तो बराच काळ ६० ते ६२ डॉलर्स असा राहिला. तरीही केंद्र सरकारने उत्पादन शुल्क वाढवले होते. युद्ध सुरू होण्यापूर्वीही ६९ डॉलर्स प्रति पिंप या दराने भारत तेल खरेदी करत होता. उत्पादन शुल्कातून मिळणार्या रकमेचा मोठा वाटा केंद्र सरकारच्या तिजोरीत जमा होतो हे महत्त्वाचे आहे. आताही केवळ 'विशेष जादा उत्पादन शुल्क' घटवण्यात आले आहे. कृषी

अधिभार व अन्य अधिभार, अन्य उत्पादन शुल्क हे कर कायम आहेत. डिझेल व विमानांचे इंधन यांवरील निर्यात शुल्क वाढवल्याने सरकारला आठवड्यास १५०० कोटी रुपये मिळतील; पण उत्पादन शुल्क कपातीमुळे दर आठवड्यास ७ हजार कोटी रुपयांचा तोटा होईल, असे पेट्रोलियम खात्याचे म्हणणे आहे. पेट्रोलियम क्षेत्र हा केंद्र व राज्यांचा उत्पन्नाचा एक मोठा स्रोत आहे. २०२४-२५ या वर्षात या क्षेत्रातून ७ लाख ४० हजार कोटी रुपयांचा महसूल मिळाला. त्यापैकी केंद्राला ४ लाख १५ हजार कोटी व राज्यांना ३ लाख २५ हजार कोटी रुपये मिळाले. त्या वर्षात भारत पेट्रोलियमचा नफा १३ हजार २७५ कोटी, इंडियन ऑइलचा नफा १२ हजार ९६२ कोटी होता. चालू आर्थिक वर्षात एप्रिल ते डिसेंबर या काळात इंडियन ऑइलचा नफा २५ हजार ४२५ कोटी रुपये आहे. एवढा नफा कमावणार्या कंपन्यांना सध्याचा तोटा सहन का करता येत नाही? असा प्रश्न सामान्यांना पडू शकतो. पेट्रोल व डिझेलवरील 'विशेष जादा उत्पादन शुल्कातून' केंद्राला २०२६-२७ या वर्षात १ लाख ६९ हजार कोटी रुपये मिळणे अपेक्षित आहे; मात्र युद्धजन्य स्थितीत सरकारचे सुमारे १ लाख १० हजार ते १ लाख ५५ हजार कोटी रुपयांचे नुकसान होण्याचा अंदाज आहे. इंधनाचे दर वाढवण्याचा पर्याय असला तरी चार राज्ये व एका केंद्रशासित प्रदेशात निवडणुका असल्याने सरकारने तो वापरण्याचे टाळलेले दिसत आहे. डॉलरच्या तुलनेत रुपया कमकुवत झाल्याने खनिज तेलाची आयात महागली असल्याने २० मार्चपर्यंत गेल्या तीन आठवड्यांत देशाची परकीय चलनाची गंगाजळी ३० अब्ज १४ लाख डॉलर्सने घटली आहे. सध्याच्या पेच प्रसंगाला केंद्र व राज्यांनी संघ भावना बाळगून तोंड द्यावे, असे आवाहन पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी मुख्यमंत्र्यांच्या बैठकीत केले. निवडणूक होत असलेल्या राज्यांचे मुख्यमंत्री या बैठकीत नव्हते; मात्र पेट्रोलियम पदार्थ हा केंद्राच्या अखत्यारीतील विषय आहे. केंद्राकडून आलेल्या साठ्याचे सुख्खीत वितरण करण्यापलीकडे राज्ये काय करू शकतात? सरकारी कंपन्यांना दिलासा देण्यासाठी शुल्क कपातीचा निर्णय घेणे सरकारला भाग होते हा या निर्णयाचा अर्थ आहे.

येते मनात काही , प्रतिभा कणेकर
सहज कॅलेंडर बघत होते.
यंदा रामनवमी २६ मार्चला आहे,
मनान नोंद घेतली, अन नकळत मन भूतकाळात गेले.
माझ्या माहेरी रोज रात्री निजण्यापूर्वी सर्वांनी एकत्र बसून रामरक्षा म्हणण्याची पद्धत होती.
आम्ही काय कुणाचे खातो रे, श्रीराम आम्हाला देतो हे समर्थांचे पद बाबांच्या सुरेल आवाजात नेहमी कानावर पडायचे.
ग. दि. माडगूळकर आणि बाबूजींचे 'गीतरामायण' आल्यावर, काटकसर करून बाबांनी रेकॉर्ड प्लेअर आणि गीतरामायणाच्या एल्. पी. ध्वनिमुद्रिका आणल्याचे आठवले.
कॅनातल्या देवीच्या देवळात रामपंचायतनाच्या लहा-नशा पितळी मूर्ती होत्या. तिथे कुणा कीर्तनकारबुवांनी 'रामविजय' लावला होता. आजी नुकतीच रतलामच्या काकांकडून आली होती. तिने तिथे वाचलेले 'तुलसीरामायण' तिच्या मनात ताजे होते. मग 'आज रामविजयात काय सांगितले, अन मी रतलामला काय वाचले' असे काहीतरी ती आईला सांगत असे, ते कानावर पडत असे.
रामजन्म उत्सवाला भर दुपारी आम्ही मुले एकमेकांना हाका मारत देवळामध्ये जात अस्मू. देवळाच्या गाभार्यात केवढी गर्दी उसळलेली असे! रामाचा पाळणा हलवायला मिळावा म्हणून इकडून तिकडून वाट काढत पाळण्याशी पोहोचायचे, पाळणा हलवायचा, कुणीतरी हातावर टेकवलेला चमचाभर सुंठवडा घामेजल्या मुठीत घेऊन चटचटीत उन्हातून अनवाणी पायांनी घरी पळत यायचे. कॉलेजला गेल्यावर मात्र मित्र-मैत्रिणींमध्ये रामाविषयी वेगळी मते व्यक्त होऊ लागली. आम्हा मैत्रिणींना वाटू लागले की, सीतेला अग्निदिव्य करायला लावणार्या आणि नंतरही कुणा एकाच्या बोलण्यावरून गरोदर सीतेचा त्याग करणार्या रामाने सीतेवर अन्यायच केलाय आणि हे अजिबात योग्य नाही केले. मित्र म्हणू लागले, आणि वाली-शंबूकाचे काय? आमच्या एका मैत्रिणीच्या घरी अशाच एकदा या गोष्टी चालू असताना तिची आजी म्हणू लागली, 'अग पोरीहो, रामाला बी दुख झालं व्हतं सीतेला शिक्षा देताना. पण त्याला वरच्या देवांनी दुष्ट रावणाला मारून टाकायचं काम दिलं व्हतं. ते त्याला करनंच पडलं. पोरीहो, राम तुमच्या-माझ्यागत साधा मानूस नव्हता. विष्णूनी दशरथाच्या पोटी जल्म घेतला व्हता. आन सीतामाई म्हंजे लक्ष्मी होती. अग्नीमधे गेली ती मायावी सीता आन आगीतून बाहेर आली ती खरी सीता'. ज्यावेळी नासिक-पंचवटीच्या किंचित अंधार्या सीतागुंफेतून वाकून, सरपटत फिरले तेव्हा कुणीतरी सांगितले की, रावणाने जिचे हरण केले ती मायावी सीता होती अन खरी सीता या गुंफेत लपून राहिली होती, तेव्हा मैत्रिणीच्या आजीची आठवण आली. पुढे लक्षात यायला लागले की, मूळ वाल्मिकी रामायणातील रामकथेतल्या अनेक प्रसंगांवर लोकप्रतिभेने अनेक नवनवे साज चढवलेत.

‘रामायण’ हे ‘महाकाव्य’ असले तरी लोकमानसातला राम खराखुरा होता. तो महाराष्ट्रातच नाही तर भारतात अनेक ठिकाणी वावरला होता. नाशिकच्या तपोवनात लक्ष्मणाने शूर्पणखेचे नाक कापले. पालघर-केळव्याला एका सुंदर तळ्याच्या खडकावर बसून सीता स्नान करत असे, कारण वनवासात असताना फिरत फिरत राम-सीता इथे आले होते. काही काळ इथल्या वनात राहिले

होते.आम्ही चित्रकूटला गेलो होतो. हे उत्तरप्रदेश आणि मध्यप्रदेश यांच्या सीमेवरील ठिकाण. इथे अनसूयेच्या प्रार्थनेमुळे पाताळातून गंगा प्रकटली व मंदाकिनी झाली. तिच्या एका तीरावर उत्तरप्रदेश तर दुसर्‍या तीरावर मध्यप्रदेश. चित्रकूटला रामांचा वनवासातील सर्वाधिक काळ गेला. मंदाकिनीच्या मध्यप्रदेशातल्या तीरावर वनवासी राम काही काळ जिथे वास्तव्याला होते, ते ठिकाण या घाटावर दाखवतात. इथे राम-लक्ष्मण व सीता यांच्या मूर्ती बल्कले परिधान केलेल्या आ-हेत. आणखी एका ठिकाणी, राम-लक्ष्मण-सीता या तिघांच्या आणि भरत व त्याची पत्नी आणि शत्रुघ्न व त्याची पत्नी यांच्या लहान, सुबक मूर्ती आहेत. एरवी रामासमोर हात जोडून बसलेले हनुमान इथे नाहीत, कारण तोवर राम-हनुमान भेट झाली नव्हती.

राम गावा राम राम घ्यावा

चित्रकूटाच्या उत्तरप्रदेशाच्या भागातील कामदगिरी डोंगरावर प्रथम राम-भरत भेट झाली, मात्र भरताला रामाने आपल्या पादुका दिल्या ते ठिकाण मंदाकिनीच्या एका घाटावर आहे. मंदाकिनीत रामाने पित्याला पिंडदान केले. चित्रकूटपासून जवळच एक निसर्गरम्य ठिकाण आहे. दोन बाजूंना खडकांचे किनारे अन मधून संथ वाहणारी मंदाकिनी. तिथल्या एका खडकावर राम-सीता बसत, असे सांगत, गाईडने एके ठिकाणी एक पुसट ठसा दाखवला. ते सीतेचे पाऊल! इथेच कावळ्याच्या रूपातला गंधर्व सीतेच्या अवतीभवती करू लागला म्हणून रामाने त्याला बाण मारला व त्याला एकाक्ष केल्याची कथा घडली असे ऐकायला मिळाले.

चित्रकूटापासून काही अंतरावर मंदाकिनीच्याच तीरावर अनसूया आश्रम आहे. राम दंडकारण्याकडे निघाले असताना, अत्री-अनसूया या वृद्ध तपस्वी दांपत्याच्या

१ Doctor Tips सल्ला डॉक्टरचा

आरोग्य टिप्स : कोरड्या खोकल्यावर घरघुती उपाय करून बघा बदलत्या हंगामाच्या आपल्या शरीरांवर प्रभाव पडत असतो. सर्दी पडसे तर हमखास होतोच. विशेषतः खोकला होणे ही एक सामान्य समस्या आहे. हे त्रासदायक असते. काही घरघुती उपाय करून आपण या त्रासांपासून मुक्त होऊ शकतो. आलं आणि मीठ याच्या सेवनाने आपण कोरड्या खोकल्या पासून मुक्त होऊ शकता. या साठी १ नग आलं घेऊन त्याला थोडंस मीठ लावून त्याचे सेवन करावे. या उपायामुळे आपला खोकलाही बरा होऊन घसा देखील स्वच्छ होईल.

आडवे शब्द

१. कादंबरीकार बाबुराव अर्नाळकर यांचा लढवऱ्या नायक
४. सर्वात चांगले
७. '----- लोहगोल भास्कर हे गगनराज'
पं. वसंतराव देशपांडे)
१०. तोफवाहक गाडी
१२. गुणज्ञ
१५. इंग्रजीत मूळ मार्ग!
१६. मोठा हातोडा
१७. अळू असा असतो
१८. विनंती
१९. आश्चर्याची गोष्ट
२१. कोणत्याही गोष्टीला विचार न करता 'हो' म्हणणारा
२३. सदीत खवखवणारा
२५. वयाने जास्त
२६. मुदतीचा तापाचे नाव
२७. सन्मानार्थ मोबदला
३०. वृद्धत्व
३२. असह्य वेदना
३३. आझाद हिंद सेनेचे प्रमुख
३७. बगळा
३८. श्रीफळ
३९. रेशमाची गुंडाळी
४०. लहान मुलांचे गाणे
४२. किलोचे जुने माप
४३. बैठी जीवनशैली असल्यास ही जाणीवपूर्वक करणे आवश्यक
४४. मोडलेला, तुटलेला
४७. भाज्या घालून केलेल्या रोट्या
४८. बिनवासाचे पांढरे फूल
४९. प्रतिष्ठा
५०. दुर्भिक्ष्य
५२. अर्धी ऑजळ
५४. बोचके
५६. झाडावर पिकलेले फळ
५७. भक्कम, मजबूत
५८. पांढरपेशा, चाकरमानी
६०. राग, गुस्सा

२ Joke विनोद

प्रेम
पाचवीच्या वर्गातील दोन मुले गप्पा मारत असतात.
पहिला – अरे सर्वात अवघड काम म्हणजे आपल्या शाळेतील बाईवर प्रेम करणे.
दुसरा – का, काय झाले?
पहिला – यार, प्रेमघर पाठवले होते, बाईंनी गृहपाठ समजून तपासून परत दिले.
दुसरा – मग काय झाले?
पहिला – होणार काय... पूर्ण प्रेमपत्रावर लाल-लाल गोळे होते....

३ Message संदेश

Kis kis ki minnaten
Kis kis ka wasta
Kis kis ki minnaten
Kis kis ka wasta
Dafa karo ishQ ko
Chalo karty hen Nashte

४ Thought सुविचार

संस्कृत सुभाषित
सुभाषित – वासनानां क्षयश्चात स्वाध्यासापन्नं कुरु।।
अर्थ : मन नितर स्वस्वकृतीच राहून लयास जाते आणि त्यामुळेच वासनाना क्षय होतो. म्हणून मनोविजय प्राप्त कर असे सांगितले आहे.
पण जेथे चंदनानीच जंगले भरलेली तेथे सरण्यासाठी त्याचा उपयोग होतो, हे अति परिचयामुळेच होते.

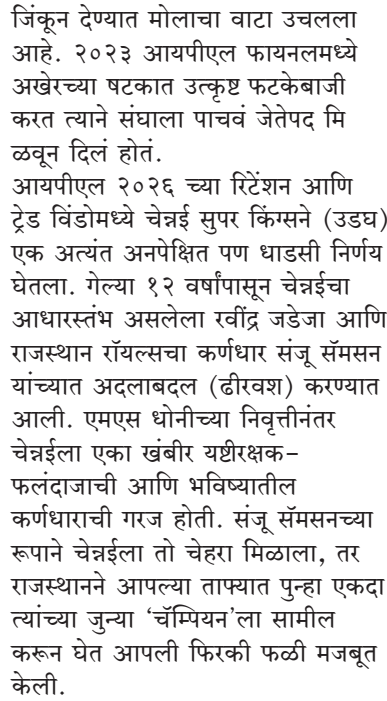
मनोरंजक महाशब्दकोड्यांचा समाचार

१	२	३	४	५	६	७	८	९
	१०	११	१२	१३	१४		१५	
१६			१७		१८			
		१९	२०				२१	२२
२३	२४			२५			२६	
२७		२८	२९	३०				
		३२				३३	३४	३५
	३७				३८			३९
			४०		४१			
४३				४४		४५	४६	
			४७			४८		४९
५०	५१			५२	५३	५४	५५	५६
				५७			५८	५९
६०	६१	६२				६३		
	६४	६५				६६	६७	६८
७०			७१				७२	७३

अंगी मोठेपण ३१.अबोल ३३.सुमाड
३४.भाळ ३५.चंद्रशेखर ३६.सडसडीत
३७.बकल ४०.बालपण ४१.तड ४३.हा-

तचलाखी ४५.तोडगा ४६.कातडे ४९.पडदा
५१.चक्री ५३.साखरभात ५५.ठोकंबाजी
५६.पार ५७.कसरत ५८.परीक्षक ५९.रसकस

६१.जवळ ६२.कच ६५.नस ६६.ताट
६८.माड ६९.चरा

१) रुग्णवाहिका २२३९७६
२) रक्तपेढी २२३९७६
३) जिल्हा रुग्णालय २२६९२७
४) शहरपोलिस स्टेशन २४०९९९
५) अग्नीशामक विभाग २२२१०१
६) रेल्वेस्टेशन २४०९९९
७) एसपी कार्यालय २२७६२०
८) जिल्हाधिकारी का. २२४५०१
९) तहसिल का. २२७८८२
१०) जि.प. २२५४०७
११) नगरपरिषद २२५४०७
१२) जिल्हा माहिती अधिकारी ०२४७२-२२२७४४
१३) जिल्हा उद्योग केंद्र (डीआयसी) ०२४७२-२२२२२६
१४) उस्मानाबाद जिल्ह्याचे उपसंचालक ०२४७२-२२७८ ९ २
१५) उप विभागीय वन कार्यालय, उस्मानाबाद ०२४७२-२२३४०८
१६) अधीक्षक उत्पादन शुल्क कार्यालय ०२४७२-२२३३८७
१७) जिल्हा कल्याण अधिकारी ०२४७२-२२२०१४
१८) प्रादेशिक परिवहन अधिकारी (आरटीओ) ०२४७२-२२२५५५
१९) मुख्य पोस्ट ऑफिस ०२४७२-२२२२९४
२०) जिल्हा रोजगार अधिकारी ०२४७२-२२२२३६
२१) विभागीय नियंत्रक (एमएसआरटीसीसी) ०२४७२-२२२२१६
२२) लातूर समाचार ९४२२४७२५०२
बीडीओ, एम.आर.ए.जी.एस. जिल्हा परिषद ०२४७२-२२०६११
२३) मुख्य कार्यकारी अधिकारी ०२४७२-२२६८४०
२४) २४) अतिरिक्त मुख्य कार्यकारी अधिकारी ०२४७२-२५) २२३३९७ प्रकल्प संचालक ०२४७१-२२१५५२
२५) उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (सामान्य प्रशासन) ०२४७२-२२३३८८
२६) उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्राम पंचायत) ०२४७२-२२३३४३
२७) उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (स्त्री व मुल) ०२४७२-२२२५७०
२८) मुख्य खाते व वित्त अधिकारी ०२४७२-२२२१३२
२९) शिक्षण अधिकारी (प्राथमिक) ०२४७२-२२४१८४
३०) शिक्षण अधिकारी (माध्यमिक) ०२४७२-२२४१८४